Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. 2022; (47): 162-180
- Tarih / Araştırma -

27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme

Mustafa DAĞ*

ÖZ

Tütün, bilhassa 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun idari, ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. 1871 yılına kadar tütün inhisarı genel olarak devlet eliyle hazırlanan nizamnamelerle idare edilmiştir. 1871 yılından itibaren tütün alanında yeni bir kanunlaşma ve yenileşme süreci başlamıştır. Bu bağlamda 27 Aralık 1886 tarihli nizamname bu anlamda dönüm noktası olmuştur. "İnhisar-ı Duhan Nizamnamesi" adıyla yürürlüğe giren nizamnameyle birlikte tütünün üretimi, tüketimi, ticareti ve gelirleri tam anlamıyla Reji Şirketi'nin inhisarına yani yabancı bir şirketin tekeline girmiştir. İmparatorluk genelinde Reji Şirketi'nin tekeline giren tütün üreticilerinin, tüketicilerinin ve tüccarlarının Reji Şirketi'ne, Reji Şirketi'nin ise onlara karşı olan hukuk ve vazifelerinin neler olduğuna dair hükümlere yer verilmiştir.

Bu çalışmada, bilhassa nizamnamede yer alan hükümlerin imparatorluk genelinde uygulamadaki karşılığının neler olduğu üzerinde durmaktır. Bu çerçevede imparatorluğun farklı bölgelerinden tespit edilen örnekler arşiv belgelerinden istifade edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnhisar-ı Duhan Nizamnamesi, Tütün, Reji Şirketi, Osmanlı İmparatorluğu, Nizamnameler.

An Evaluation of the Implementation of the Inhisar-I Duhan Regulation Dated 27 December 1886

ABSTRACT

Tobacco, Especially since the second half of the 17th century, it had an important place in the administrative, economic and social life of the Ottoman Empire. Until 1871, tobacco monopoly was generally governed by regulations prepared by the state. Since 1871, a new legalization and innovation process has started in the field of tobacco. In this context, the regulation dated 27 December 1886 was a turning point in this sense. With the regulation that came into force under the name of "Inhisar-ı Duhan Regulations", the production, consumption, trade and revenues of tobacco were literally monopolized by the Reji Company, that is, by a foreign company. Provisions regarding the laws and duties of tobacco producers, consumers and traders, who are monopolized by Reji Company throughout the empire, are given to Reji Company and Reji Company against them.

In this study, In particular, it is to focus on what the provisions in the regulation are in practice throughout the empire. In this context, samples determined from different regions of the empire were examined by making use of archive documents.

Keywords: Inhisar-ı Duhan Regulations, Tobbacco, Regiment Company, Ottoman Empire, Regulations

1. Giriş

Amerika kıtasında keşfedilen tütün, (Braudel, 1993, s. 224-225) (Zeynep Karaçor, 2019, s. 20) 1598 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek idari gerekse sosyo-ekonomik açıdan önemli bir konuma sahip olmuştur. İmparatorluk dâhilinde tütün üretimi, denetimi, sevkiyatı, depolanması, ticareti ve tüketimi geniş bir kitleye istihdam olanağı sağlamasının yanı sıra tütün üzerinden alınmaya başlanan vergi devlet hazinesi için önemli bir gelir kalemi haline gelmiştir. (Karagöz, 2020, s. 497) Tütün ekimi Osmanlı'da ilk defa Rumeli bölgesinde yapılmıştır. (Üzümeri, 1954, s. 55-56) Kısa süre içerisinde kullanım alanın yayılmasına bağlı olarak imparatorluğun tamamında üretimi yapılmaya başlanmıştır. (Ösen, 2015, s. 38) (Yılgür, 2003, s. 145-146) (Gökdemir, Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi, 1994, s. 1-2) (Aslan, 2005, s. 19)

Tütünün kullanım alanın hızlı bir şekilde yayılış göstermesi ekim alanlarının idaresi, üretiminin kontrolü ve ticaretinin denetim altında tutulması gibi konular beraberinde kapsamlı bir kanunlaşmayı da zorunlu kılmıştır. 1872 yılına kadar vergiler Gümrük Emanetince hazırlanan nizamnamelerle toplanmaktadır. (Balkan, 2011, s. 78-79) 1873 yılında tütünün idaresi Zarifi ile Hristaki kardeşlerin denetimine girmiştir. (Dağ, 2021, s. 1334) (Varlık, 1976, s. 53-54) Rum kardeşlerin hükümet ile yapmış oldukları antlaşma neticesinde 400.000 Osmanlı lirası karşılığında İstanbul ve çevresinin imtiyaz hakkını beş buçuk yıllığına devralmışlardır. (Dığıroğlu, Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi - Trabzon Reji

* Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, mustafadag@harran.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 29.10.2021; Makalenin Kabul Tarihi: 04.04.2022

doi: 10.52642/susbed.1016304

İdaresi (1883-1914), 2007, s. 24) 16 maddeden oluşan nizamnameyle tütün denetim altına alınmıştır. (BOA.[1] A.} DVN. MKL. 23/29). Ancak üretici ve tüccarların tepkileri neticesinde istenilen başarı elde edilememiştir. Şirket, kuruluşundan 6 ay sonra antlaşmayı feshetmiştir (BOA. İ. MMS. 43/1755). 10 Kasım 1872'de yapılan düzenlemeyle tütünün denetimi *İdare-i İnhisariye-yi Duhan* isimli şirketin denetimine girmiştir. (Katok, 2020, s. 2089-1099) Şirket Osmanlı hükümeti tarafından idare edilmiştir. (Yurtoğlu, 2018, s. 83). Hazırlanan nizamname ile İstanbul ve çevresinde, belirlenen dükkân ve mağazalar dışında tütün ekimi ve ticareti yasaklanmıştır. Nizamname dışında tütün alanında yapılan faaliyetlere kaçak nazarıyla bakılmıştır. (Gürdamar, 2019, s. 19) 1874 yılında *Duhan Resmi Hakkında Nizamname* adıyla oluşturulan kanun 8 bölüm ve 94 maddeden oluşmuştur. (Alan, 2017, s. 15) Ancak istenilen başarının elde edilememesi neticesinde 1879 yılında tütünün denetimi *Rüsum-u Sitte İdaresi*'ne bırakılmıştır. (Gökdemir, Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi, 1994, s. 27)

1879 yılında Osmanlı Bankası, Galata Bankerleri ve Osmanlı yönetimi arasında yapılan müzakereler neticesinde 22 Kasım 1879 tarihinde antlaşma imzalanarak 15 maddeden oluşan kararnameyle *Rüsum-u Sitte İdaresi* kurulmuştur. İdare kısa sürede başarı göstererek gelirlerini arttırmıştır. Bu durum alacaklı dış devletlerin dikkatini çekerek harekete geçmelerine neden olmuştur. (Dığıroğlu, Reji'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki Uygulamaları (1884-1914), 2004, s. 43-45) (BOA. HR. İD. 290/50). Alacaklı dış devletlerin girişimleri neticesinde *Rüsum-u Sitte İdaresi* ile yapılan antlaşma 27 Aralık 1881 tarihinde feshedilerek aralarında tütünün de bulunduğu altı gelir kaleminin işletme hakkı 20 Aralık 1881 tarihinde kurulan *Düyun-u Umumiye İdaresi'*ne devredilmiştir. (Çelik, 2015, s. 1011) (Bozpinar, 2021, s. 15) (BOA. İ. MMS. 70/3269). 20 Aralık 1881 tarihinde hazırlanmış olan Muharrem Kararnamesi'nin (Yılmaz, 2003, s. 67-68) (Kıray, 1995, s. 211) 8 ve 9. maddelerinde tütünün idaresiyle ilgili hükümlere yer verilmiştir. (Arnavut, 2017, s. 72) (BOA. Y. A. RES. 19/56; BOA. İ. MMS. 70/3269; BOA. Y. EE. 74/16/34-35). 1883 yılına kadar bu doğrultuda idare edilen tütünde istenilen başarının elde edilmemesi neticesinde anonim bir şirkete devredilmesi kararı alınmıştır. (Quataert, 2017, s. 35-37) (Oktar, 2007, s. 45). Osmanlı yönetimi, Düyun-u Umumiye ve kurulacak olan şirketin tarafları ile yapılan görüşmeler neticesinde Credit Anstalt, Banker Bleichroeder ile Osmanlı Bankası'nın katılımıyla (Young, 1906, s. 189) 27 Mayıs 1883 tarihinde *Memalik-i Mahruse-i Şahane Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi* kurulmuştur. (Karauğuz, 2016, s. 138) Kurulmuş olan bu şirket çokuluslu bir yapı olarak teşkilatlanmıştır. (Eldem, 1994, s. 76-77) (Varol, 2007, s. 95) (Aygün, 2005, s. 53) (Oktay Güvemli, 2016, s. 153) (Dığıroğlu, Reji'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki Uygulamları (1884-1914), 2004, s. 28). 14 Mayıs 1884 tarihinde faaliyetlerine başlayan şirkete imparatorluk genelinde tütün üretiminin, tüketiminin, ticaretinin ve imalatının denetimi 30 yıllığına verilmiştir. (Dığıroğlu, Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912), 2014, s. 231) (Yardımcı, 2017, s. 43) (Ünal, 2014, s. 278) Şirketin kuruluş sermayesi 100 milyon Frank bir diğer ifadeyle 4 milyon İngiliz lirası veya 4 milyon 400 bin Osmanlı lirası olarak belirlenmiştir. (Sudi Apak, 2012, s. 81) Belirlenmiş olan sermaye 200.000 hisseye bölünerek %73,75'i Osmanlı Bankası, %13,75'i Kredianstalt Bankası ve %11,50'si ise Bleichröder Bankası tarafından satışa sunulmuştur. (Autheman, 2002, s. 115-116) Faaliyette olan şirketin her yıl elde etmiş olduğu kâr miktarından 750.000 Osmanlı lirasını Osmanlı yönetimine vermek zorundadır. (Morawitz, 1902, s. 284-285) (Thobie, 1977, s. 182) (Oğuz, 2001, s. 81), (Dığıroğlu), 2014, s. 32-33) 1914 yılına gelindiğinde ise verilen 30 yıllık imtiyaz süresinin dolması üzerine Osmanlı yönetimi, Düyun-u Umumiye İdaresi ve Reji[2] Şirketi ile yapılan görüşmeler neticesinde 1 buçuk milyonluk avans karşılığında imtiyaz hakkı 15 yıllığına tekrar aynı şirkete verilmiştir. (Kaya, 2018, s. 2272) (Alıcı, 2010, s. 10-11)) 1925 yılına kadar imparatorluk genelindeki tütünün denetimini iki şartname ve 1 nizamname ile idare etmiştir. (BOA. İ. DH. 1295/102149; BOA. Y. PRK. ML. 7/36; BOA. Y. A. HUS. 175/62; BOA. MV. 179/32; BOA. MV. 235/75; BOA. İ. MMS. 185/10; BOA. MV. 165/11; BOA. BEO. 4219/316355).

1883 ile 1925 yılları arasında imparatorluk genelinde tütün üretimini, ticaretini ve tüketimini denetim altında tutan şirketin üreticiler, tüketiciler ve tüccarlarla olan hukuk ve vazifelerini belirlemek amacıyla 27 Aralık 1886 tarihinde *İnhisar-ı Duhan Nizamnamesini* hazırlamıştır. Bu bağlamda nizamnamede yer alan maddelerin sahada tatbikinin ne derece sağlıklı şekilde uygulanabilir olduğu örnekler eşliğinde

[1] Başbakanlık Osmanlı Arşivi

[2] Mali tekelin uygulanan ilk usulüdür. (Tekin, 1974, s. 45)

değerlendirilmiştir. Bilhassa imparatorluk genelinde yürürlükte olan nizamnamenin uygulanışında sorunun kimler tarafından kaynaklandığı? Şirketin nizamnamenin uygulanışında veya hükümlerin aksine hareket eden memurlarına karşı tutumunun ne olduğu? Hükümetin nizamnamenin uygulanmasına şirkete olan desteğinin ne olduğu? Nizamnamede belirtilen hükümlere üretici, tüketici ve tüccarların riayet edip etmedikleri? Son olarak ise şirkete yargı alanında tanınmış yetkinin ne ölçüde kullanıldığı? Sorularına bu minvalde cevaplar aranmaya çalışılmıştır.

2. Reji Şirketi İnhisar-ı Duhan Nizamnamesi

Nizamname, şartnamenin 25. maddesi gereğince düzenlenmiştir. (BOA. HR. HMŞ. İŞO. 166/31; BOA. A.)DVN. MKL. 28/8/2). *İnhisar-ı Duhan Nizamnamesi* adıyla şirket tarafından hazırlanıp Düyun-u Umumiye İdare Meclisi tarafından onaylanarak Maliye Nezareti'ne iletilmiştir. Nizamname Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından incelendikten sonra Meclis-i Mahsusa Vekâletine gönderilmiştir. Tütün ekici ile şirket arasındaki hukuk ve vazifeyi belirleyen nizamname daha sonra meclis tarafından Islahat Komisyonu'na havale edilmiştir. Meclis metni incelendikten sonra layihada bazı düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Bundan dolayı layiha 25 Kasım 1886 tarihinde Meclis-i Mahsusa Vekâletine gönderilmiştir (BOA. Y. A. RES. 35/27/1).

Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra 27 Aralık 1886 tarihinde yürürlüğe giren nizamnamede genel olarak tütün ekicilerin şirkete, şirketin ise tütün ekiciye karşı olan hukuk ve yükümlülüklerine dair bilgilere yer verilmiştir. Dört ana bölümden oluşan nizamname 67 maddeden meydana gelmektedir. İlk bölüm şirket ile ilgili genel bilgilerin verildiği maddelerden oluşmaktadır. Üç madde şeklinde hazırlanan bu bölümde Osmanlı imparatorluğu genelinde üretilen tütün tekelinin şirkete ait olduğu belirtilmiştir. (BOA. A.)DVN. MKL. 28/8/2).

2.1. Tütün Ekicinin Reji Şirketi'ne Karşı Olan Hukuk ve Vazifesi

İmparatorluk genelinde tütün ekimi yapan ekicilerin şirkete karşı olan hukuk ve vazifeleri nizamnamenin birinci bölümünde ele alınmıştır. Bu bölüm altında tütün çiftçisinin hukuk ve vazifeleri dört ile otuzuncu maddeler arasında olmak üzere toplamda yirmi yedi madde şeklinde ele alınmıştır. Bir ile dördüncü maddeler arasındaki hükümlerde ülke genelinde tütün ziraatıyla uğraşmak isteyen tütün ekicilerin şirketten ruhsat almak zorunda oldukları belirtilmiştir. Yine ekilecek alanın yarım dönümden[3] düşük olması durumunda ise ruhsat verilmeyeceği belirtilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1400/74). Nizamnamede yer alan bu hükümlerin tatbikine dair örnek gösterilecek olunursa I. Dünya Savaşı'ndan dolayı savaş sürecinde sadece Adana merkez ve Ceyhan'da bulunan üreticilere ruhsat verilmişken savaş sonrası ise vilayet genelindeki üreticilere ruhsat verildiği tespit edilmiştir. (BOA. DH. İ. UM. EK. 50/78). Ancak kanunlar çerçevesinde belirlenen zaman diliminde ruhsat başvurusunda bulunulduğu halde ruhsatın verilmediği durumlar da yaşanmıştır. Bu bağlamda, İzmit Mutasarrıflığında üretici olan Hüdaverdi oğlu Herak Bey'in başvurusuna olumsuz yanıt verilmesi örnek gösterilebilir. (BOA. DH. MKT. 49/23). Şirket, bazı durumlarda ise kişinin durumuna göre ruhsat dilekçesine cevap vermiştir. Bu bağlamda, 1906 yılında Nasliç kazasında meydana gelen olay örnek gösterilebilir. Tütün ekimi için ruhsat talebinde bulunan Necip Efendi'nin babası Bayram Bey tütün kaçakçılığından dolayı hapiste olduğu göz önünde bulundurularak tütün kaçakçılığı yapacağı gerekçesiyle ekim ruhsatı verilmemiştir. (BOA. TFR. I. MN. 95/9443).

Şirketin ekicilere vermiş olduğu ekim ruhsatının reji görevlileri tarafından sorulması durumunda ise itiraz edilmeden her defasında gösterilmesi zorunlu koşulmuştur. Para cezası bulunup da ödemesini yapmayan veya cezası karşılığında hapis cezasına çarptırılmayan tütün ekicilerin para cezaları hesaplanıp bir sonraki yılın mahsulünden kesilmesi yönünde İhtiyar Meclisi huzurun da bir kefil imzası ile tasdik edilmediği müddetçe bir sonraki yıl için kesinlikle ekim ruhsatı verilmemektedir. (BOA. ŞD. 1341/8). Şirket ilk yıllarda İstanbul ve çevresinin belirli bölgelerinde tütün ekimini yasaklamıştır. (BOA. DH. MKT. 1391/71).

Beş ve altıncı maddelerde ekici, ekim ruhsatnamesini almadan bölgenin mevsimine göre en geç bir ay önce şirketin hazırlamış olduğu dilekçeyi idareye teslim eder. Bu dilekçede çiftçi arazinin konumunu,

[3] Tütün ekilecek arazinin yarım dönümden düşük olmaması hususunda alınan kararın 1874 yılında hazırlanmış olan nizamnamenin birinci maddesinde de belirtilmiştir; (Nakiboğlu, 2011, s. 227)

uzunluğunu ve mümkün mertebe sınırlarını belirlemek zorundadır. (Altun, 1995, s. 21) Bu nedenden dolayı üreticinin belirleyeceği alana göre değil bizzat ruhsatname doğrultusunda reji memurlarına gösterilen alanlarda tütün ekilmesine müsaade edilmektedir. (BOA. DH. MKT. 1777/131) Sınırların belirlenmesi konusunda Edirne sınırları içerisinde şirket ile üreticiler arasında sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bundan dolayı durumun üreticilere uygun şekilde anlatılması gerektiği belirtilmiştir (BOA. ŞD. 1919/2). Hazırlanmış olan bu dilekçede ikametin bulunduğu imam veya muhtarın imza veya mührünün bulunması gereklidir. Bölgede tütün ekim mevsiminin başlamasından en geç bir ay içinde yapılmayan başvuruların geçersiz sayılacağı belirtilmiştir. Başvurunun gerçekleşmesi neticesinde reji memurunun başvuruyu onaylamasından sonra tütünün ekileceği arazinin her bir parçası için ruhsat tezkiresi hazırlanır. (BOA. DH. İD. 95/3) Tezkirede ruhsatı alan kişinin ismi, milliyeti, ikamet adresi, arazinin sınırları ve arazinin kaç dönüm olduğunu belirtmek zorundadır. Bir yıllığına verilen ruhsat reji memuru ile tütün ekicinin imzalayıp harcının ödenmesinden sonra yürürlüğe girer. (BOA. A.)DVN. MKL. 82/7/2) Zamanında yapılmayan ruhsat başvurularının geçersiz sayıldığı gibi ekilen tütünün de sökülmesi yönünde karar alınmıştır. (BOA. MV. 51/36) Bu doğrultuda Hüdavendigar'a bağlı Sındırgı bölgesinde yaşanan gelişme örnek gösterilebilir. (BOA. DH. MKT. 395/48) Bu gibi durumların önüne geçmek başvuru işlemlerinin zamanında gerçeklemesi konusunda halk uyarılmıştır. Uyarıların yapıldığı yerlerden biri de Eskişehir olmuştur. (BOA. DH. İ. UM. EK. 51/73)

Yedinci maddede tütün ekimi için ruhsat alan çiftçinin arazisini ekememesi durumunda ruhsat iptal edilir. Ancak başka bir yerde bulunan arazisinde tütün ekmek isterse rejiye tütün ekilecek arazinin değiştirilmesine dair talep dilekçesi hazırlar. Bu dilekçe arazilerin bağlı bulunduğu her iki şubeye de verilir. Talep reji tarafından değerlendirildikten sonra arazi değişim talebi onaylanarak ruhsat verilir. (BOA. Y. A. RES. 35/27/2)

Sekizinci maddede tütün çiftçilerinin daha önce ekim için almış oldukları ruhsatta belirtilen arazi sınırlarını genişletme talebinde bulunmaları durumunda ise *Ekim Alanının Genişletilmesi Hakkında Dilekçe* formunu doldurularak rejiye başvurması gerekmektedir. Bu ruhsatın verilebilmesi için daha önce ruhsat alınmış arazi ile yeni ruhsat alınacak arazinin bitişik olması gerekmektedir. (BOA. İ. DH. 1014/80014/3) Alınmış olan ruhsatta belirtilen sınırlar dışında ekilen tütünlerin sökületeceği belirtilmiş olmasına rağmen Pirlepe kazasında ekilen tütünler sökülmemiştir. Gerekçe olarak tütünlerin kemale ermiş olması gösterilmiştir. (BOA. DH. MKT. 2106/35) Nizamnamenin tatbik edilmeyen hükümlerine rastlanıldığı gibi 1896 yılında Aydın'da ruhsatta belirlenen sınırlar dışında ekilen tütünlerin sökümüne dair kararın da alınarak kanunun tatbikinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Dokuzuncu maddede tütün çiftçisi tarafından alınmış olan arazi ruhsatnamesinin başka bir tütün çiftçisine devretmesiyle ilgili olmuştur. *Tebdil-i Şahıs Hakkında İstidaname Sureti* başlığı ile hazırlanan dilekçede ruhsat sahibi ile ruhsatı devralacak şahısların beyanları ile imza veya mühürleri yer almaktadır (BOA. İ. DH. 1014/80014/3).

On birinci maddede resmi olarak ruhsatlı şekilde ekilmiş olan tütün fidanlarının sökülmesi durumunda uygulanacak muameleye dair hükümlere yer verilmiştir. Ekilmiş olan fidanların telef olması veya tütünleri yetiştirmekten vazgeçilmesi ve fidanları sökmeye kalkışılması durumunda reji görevlilerine ihbar edilmesi talebinde bulunulmuştur. Yapılan ihbar üzerine reji memuru veya idarenin vekili tarafından tayin olunacak bir memur bölgeye giderek suçun işlenmiş olduğu arazide tahkikat yapar. Yapılan tahkikat neticesinde karar iki nüsha şeklinde hazırlamaktadır. Hazırlanan bu nüshalardan biri reji memuru tarafından muhafaza edilirken diğer nüsha bölge meclisine teslim edilmektedir. Bu hükme dair örnek olarak Gümülcine'ye bağlı olan Yakacık mevkiinde ekmiş olduğu tütünlerin ruhsatlı olmasına rağmen söküldüklerini içeren şikâyet metnini yazan Veliyyüddin Bey'in şikâyeti gösterilebilir. (BOA. DH. MKT. 504/20)

On ikinci maddede ise reji memurların fidanların olgunlaşmasından sonra arazide yapacakları işlerle ilgili bilgilere yer verilmektedir. Reji memurları fidanların olgunlaşmasıyla birlikte belirlenen adetlerden fazla olmaması amacıyla arazide fidan sayımı yaparak fazla olan fidanları ayırmaktadırlar. Ekicinin ise tahrir mevsiminin geldiğini reji memuruna hatırlatması gereklidir. Hatırlatmanın yapılmasından en geç 8 gün içerisinde görevliler arazide gerekli olan sayım için görev yapmaya başlarlar. Yine aynı görevin hükümet tarafından belirlenen bir memur tarafından da yapılacağı belirtilmiştir. Hükümetin yapacağı tahrir işleminin zamanını ise reji memurları bildirmektedir. Bildirilen zaman diliminden sonra en geç bir hafta içerisinde

hükümet memurları bölgeye gelerek gerekli işlemleri başlatırlar. Tahrirat[4] işleminin belirlenen zaman diliminde yapılmaması neticesinde fidanların kuruması durumunda ise bu işten sorumlu reji memurları suçlu bulunacaklardır. Tütün ekicinin hatırlatma yapmasına rağmen zamanında yapılmayan işlemden dolayı kuruyan fidanların zararı ise buna sebebiyet veren reji veya hükümet memurundan karşılanacaktır. Tahrir işlemleri için görevlendirilen memurlar ise bir veya ikisi reji memurlarından ya da biri reji memurlarından diğeri de bölgenin önde gelen tütün ekicileri arasından belirlenir. Bu kişiler vilayet, liva veya kaza merkezlerinde Meclis-i İdare tarafından, kariye veya nahiyelerde ise İhtiyar Meclisi tarafından seçilmektedir. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/3) Tütünlerin tahririyle ilgili hükümlerin yerine getirilmesi amacıyla 1904 yılında Edirne'de üretilen tütünlerin tahrir edilmesi amacıyla görevlendirilen komisyonun nizamnameye aykırı davranarak üreticileri mağdur ettiğine dair bölge üreticileri tarafından şikâyette bulunulmuştur. (BOA. Y. PRK. UM. 68/35)

On üç ile on altıncı maddelerde bu tahrir fırkalarının görevleri ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Tahrir fırkalarının tayinin gerçekleştiği gün içerisinde mahsulleri başında hazır bulunmak üzere tütün ekicilerinin daveti üzerine bölgeye giderler. (BOA. ŞD. 564/33) Heyetçe ekimin yapıldığı araziye gidilerek ekilen tütünlerin miktarı belirlenmeye çalışılır. Tahrirat işleminin yapılması için bölgeye gelen görevlileri engelleyenlere dair örnek ise Adile Sultanın Derfus köyünde tütün ekmiş olduğu arazilerde tahrir yapmaya gelen görevlileri engellemesi gösterilebilir. (BOA. DH. MKT. 1399/39) Muhamminler tarafından gerekli sayım ve işlemin yapılmasından sonra *Tütüncü Sergisi* adı verilen pusula hazırlanır. Pusulada arazinin mevki, sınırları, tütüncünün ismi, şöhreti ve ektiği tütün miktarına dair bilgiler bulunmaktadır. İki muhammin tarafından hazırlanmış olan bu pusula tütün ekici ile heyette yer alan azalar tarafından imzalandıktan sonra evrak reji memurunun yanında kalacaktır. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/3-4) Kayıtların icmal defterlerine geçirilmesi amacıyla iki nüsha şeklinde hazırlanır. Evrak tüm azalar tarafından imzalandıktan sonra bir nüshası reji memuruna diğer nüshası ise ikinci muhammini görevlendiren idare veya İhtiyar Meclisi'ne teslim edilmektedir. Tahrir fırkası tarafından yapılması gereken muayenenin ertelenmesi durumunda ise tarla sahibinin bu işlemi yapabilme yetisine sahipse yaprakları koparark gerekli olan işlemi gerçekleştirme yetkisine sahiptir. Ancak Tahrir fırkasının bölgeye vardığı zamanda işlemle ilgili görevlilere bilgi vererek yaprak adetlerini de bildirmek zorundadır. Bir mahsulün miktarı veya tartı sonucunda belirlenen miktarda muhamminler arasında bir ihtilafın oluşması durumunda iki muhammin tarafından diğer bir muhammin seçilerek onun vereceği karar kabul edilecektir. Şirketin istemesi durumunda ise yapraklar kuruduktan sonra mahsulün bohçalara konulup tartılmasından sonra ikinci bir tahrir sureci başlatabilme yetkisine sahiptir. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/3-4)

On yedinci maddede ikinci tahrirde elde edilen miktar ile birinci tahrirde tartılmış olan miktar arasında bir farkın tespit edilmesi durumunda ise aradaki farkın nedenleri araştırıldıktan sonra sergi ile icmal defterlerinde tutulan kayıtlar incelendikten sonra fazlanın düşürülmesi ve eksiğin ise arttırılması suretiyle sağlamlaştırılır. Bu suretle elde edilen yeni bilgiler doğrultusunda tutulan kayıtlar ve sergiler kaç kıtadan ibaret ise İhtiyar Meclisi'ne bildirilir. İki nüsha şeklinde hazırlanan bu bilgiler arazi kazada ise kaymakamlığa vilayet veya liva, merkezinde ise mutasarrıflığa veya makam-ı vilayete iletilir. (BOA. İ. DH. 1014/80014) Birinci tahrir ile ikinci tahrir arasında uyuşmazlığın çıkması durumunda ise tahrir işlemini yapan kişilerle ilgili tahkikat işlemi yapılmaktadır. (BOA. BEO. 3180/238498) Bu bağlamda, Canik sancağında Ordu-yı Hümayun 5. Alay 2. Tabur Binbaşısı Hüseyin Efendi ile kardeşi Recep Bey'in mutasarrıf oldukları tarlada birinci tahrir ile ikinci tahrirde noksan çıkması neticesinde yapılan tahkikat sonucunda Recep Bey'in tutuklanması örnek gösterilebilir. (BOA. BEO. 3285/246357)

Tahriri yapılmış olan tütünlerin yangın veya doğal afetten dolayı bir kısmının veya tamamının yok olması durumunda ise reji memurunun soruşturma yürüteceği on sekizinci maddede belirtilmiştir. Reji memurları ile İhtiyar Meclisi azalarından bir kişinin görevlendirilmesiyle bölgede yapacakları tahkikat zabıt evrakına işlenmektedir. Reji memuru ile azanın imzasını taşıyan evrak iki nüsha şeklinde tutularak biri tütün ekiciyle diğer nüshası ise reji memuru tarafından muhafaza edilir. (BOA. İ. DH. 1014/80014)

On dokuzuncu maddede Reji memurları istedikleri zaman görevlendirme belgelerini göstermek şartıyla tütün ekilecek araziyi ve tütünlerin düzenlenme aşamalarını kontrol etme yetkilerine sahiptirler. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/4-5)

[4] Her sene tahrir mevsiminde bir memur, bir kâtip ve iki muhammin görevlendirilmektedir. (BOA. İ. MMS. 50/2162)

Üreticilerin üretmiş oldukları tütünlerin reji ambarlarına teslim edilmesiyle ilgili hükümler ise yirminci, yirmi bir ile yirmi üçüncü maddeler arasında yer almaktadır. Her sene bölge İdare Meclisi ile reji memurları toplantı düzenleyerek tütünlerin reji ambarlarına nakli için münasip bir müddet tayin edeceklerdir. (BOA. BEO. 881/66011) Belirlenen süre ise her yılın Ağustos'un başına kadar olacak şekilde düzenlenmektedir. Üretici tütünlerini ambara teslim ettikten sonra teslim makbuzu alır. (BOA. DH. MKT. 2267/35) İdare tarafından gerek istimlak gerekse kiralama yoluyla yeterli sayıda ambar açılmasına rağmen belirlenen zaman diliminde tütünlerin teslim edilmemesi durumunda ise tütünün kaçak sayılacağı belirtilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1489/83) Bu bağlamda, şirket ile üretici veya tüccar arasında meydana gelen en önemli sorunlara neden olan gerekçe ise muhtelif bölgelerde şirketin yeterli sayıda ambar bulundurmamış olmasıdır. 1886 yılında şirketin Samsun'da yeterli sayıda ambar bulundurmamasından yakınılmıştır. (BOA. DH. MKT. 1437/112) Bu nedenden dolayı tütün mahsulünü toplamış olan Karakaş adlı tüccarın tütünleri teslim edecek ambar bulamadığı gerekçesiyle tütünlerini kendi mağazasına taşımıştır. Ancak tütün tespit edilince tütüne kaçak nazarıyla bakılarak müsadere edilmiş ve tüccara ise para cezası kesilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1435/118) Ambar yetersizliğinden dolayı şikâyet merkezlerinden biri de Trabzon olmuştur. Trabzon'daki üretici ve tüccarlar ambar yetersizliğinden dolayı tütünlerini Samsun'da bulunan ambarlara sevk etmek zorunda kalmışlardır. (BOA. ŞD. 1839/14)

Ekici ürününün ambara teslim edilmesine hazır duruma gelmesi halinde reji memuruna veya reji memurunun bulunmadığı bölgelerde İhtiyar Meclisi'ne iletir. İhtiyar Meclisi ise bu bilgiyi en yakın reji memuruna bildirir. Reji memuruna veya tütünü nakledecek olan üreticiye verilen evrakta üreticinin ismi ile şöhreti, tütünün üretildiği yer, nakledileceği alan, cinsi, arazinin dönüm miktarı veya tütünün bohça âdeti ve tütünün kilo miktarı bilgilerini içermektedir. Nakliye tezkiresi olarak nitelendirilen bu evrak 1 yıllığına verilmektedir. Bu evraka sahip olmayıp tütün nakliye işlemlerini yapanların ise tütünleri kaçak olarak görüleceği belirtilmiştir. Reji ambarının tütünün üretildiği alandan 10 saatlik mesafeden daha uzakta olması durumunda bir reji memuru görevlendirerek tütünün 10 saatlik mesafeden teslim alınması için görevliyi belirlenen alana gönderir. Üreticiler tarafından reji ambarlarına teslim edilen ürünlerin korunması ve sorumluluğu şirkete aittir. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/5-6)

Yaşana bir diğer sorun da tütünlerin teslim tarihi ile ilgili olmuştur. Bu bağlamda, 1887 yılında Kosova'da yaşanan olay örnek gösterilebilir. Üsküp Mutasarrıflığında şirketin haberi olmadan teslim süresinin uzatılmasından dolayı sorun yaşanmıştır. Merkez idare tarafından Üsküp Mutasarrıflığına çekilen telgrafta şartnamenin 25. maddesi ve nizamnamede yer alan hükümler doğrultusunda sürenin İdare Meclisi ile şirket tarafından belirlenebileceği belirtilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1437/86) Yaşanan bu sorun imparatorluk genelinde görülmektedir. Bu neden dolayı tütünlerin zamanında teslimi için uyarılarda bulunulmuştur. Bu uyarıların yapıldığı yerlerden biri de Kastamonu ve Diyarbakır vilayetleri olmuştur. (BOA. DH. MKT. 2267/35)

Yirmi dört ile yirmi yedinci maddeler arasında üreticinin reji ambarlarındaki tütünlerini tüccarlara veya rejiye satması ile ilgili hükümlere yer verilmektedir. Üretici dilediği gibi ürününü tüccarlara kendisi satabilir. Anca şirketin belirlemiş olduğu fiyat veya nizamnamede belirlenen ceza parası ile öşür vergisini ödediği müddetçe bu satışa mani olunmazdı. Aralarında satış işlemi gerçekleştiren satıcı ile alıcılar arasında *İntikal Beyannamesi* ve *Satış Beyannamesi* imzalamaktadır. Satış işleminin gerçekleşmesinden sonra tütünü satın alan kişi tütününü reji ambarından teslim almak için tütünün ambara teslim edildiği tarihten itibaren son 6 ayın kira bedelini ödemesi zorunlu tutulmuştur. (BOA. İ. DH. 1014/80014/5, 25) Üretici tütünlerini 2 yıl boyunca reji ambarlarında tutabilir. (BOA. DH. MKT. 1354/39) Tütünlerin reji ambarına teslim edilmesinden itibaren ilk 6 ay üreticiden kira ücreti alınmazken, ilk 6 aydan sonra ise her 6 ay için kira bedeli alınmaktadır. (BOA. İ. DH. 1014/80014/5, 25)

Tablo 1. Ambar Kirası Tarifesi Numunesi

Ambar Süresi	Bir Balya		Bir Denk (Dört Bohça)	
	Para	Kuruş	Para	Kuruş
Bir Hafa	15	-	20	-
Bir Ay	20	1	-	2
Altı Ay	20	7	-	10

Kaynak: BOA. İ. DH. 1014/80014/5, 25.

Kira bedeli bir ibraname karşılığında reji müdürüne teslim edilir. Reji ambarlarına tütününü teslim etmiş kişinin 2 yıllık süresinin dolması durumunda ihtarname şayet üretici ise İhtiyar Meclisi, tüccar ise doğrudan şirket tarafından kendisine iletilir. Bu ihtarnamenin çekilmesinden sonra tanınan 15 günlük süre zarfında üretici veya tüccarın tütününü teslim almaması durumunda ürünler bölge İdare Meclisi'nin tayin edeceği bir memurun hazır bulunmasıyla birlikte satışa çıkarılarak ürün için en yüksek miktarı veren kişiye tütün satılmaktadır. Satıştan elde edilen paradan vergi ve hisseler düşüldükten sonra kalan miktar tütün sahibine verilir. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/6) Şayet satış fiyatından tütün sahibinin memnun olmaması veya tütün sahibinin bulunmaması durumunda ise şirketin görevlendireceği 1 memur ile yerel hükümet tarafından görevlendirilen 2 muhammin satış işlemleri için yeniden süreci başlatırlar. Belirlenen satış fiyatında ittifak kurulmaması durumunda ise tütün sahibinin hazır bulunacağı ve üçüncü muhamminin tayin edilmesiyle belirlenecek fiyata satış işlemi yapılır. (BOA. DH. MKT. 2069/25)

Şirket tarafından satın alınan bu üründen elde edilen gelirden vergiler, ambar kirası düşüldükten sonra geri kalan miktar tütün sahibine verilir. İlk aydan sonraki her ay için belirlenen miktarı ödeyemeyen tütün sahibi hakkında ise şartnamede belirtilen hükümler uygulanmaktadır. Ürününü reji ambarlarına teslim etmiş olan üretici rejiden alıp sattığı her tütün miktarı için *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül Menfaa Reji İdaresi Makbuz Senedi* adı verilen evrakı düzenlemek zorundadır. Burada yer alan bilgiler ayrıca ambar defterine geçirilir. Reji ambarında tutulan ürünün bitmesiyle birlikte reji ambarından tutulan kayıtlar reji memuruna teslim edilir (BOA. İ. DH. 1014/80014/9-10). Muhamminler arasında ittifakın sağlanmaması neticesinde üçüncü muhamminin tayin edilmesiyle ilgili Trabzon'da 1894 yılında yaşanan gelişme örnek olarak verilebilir. (BOA. BEO. 379/28388) Bir diğer örnek ise aynı vilayette 1897 yılında gerçekleşmiştir. Kalaycıoğlu Şükrü ve beraberindekilerin şikâyeti neticesinde üreticilerin ellerindeki tütünlerin reji tarafından muhammin atanmayarak düşük fiyata satın alınmaya çalışıldığı belirtilmiştir. (BOA. BEO. 701/52568). Benzer olayın 1886 yılında Bitlis Reji Acentesinde meydana geldiği tespit edilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1366/115). Üçüncü muhammin tarafından belirlenen fiyata her iki taraf riayet etmek zorunda kalmıştır (BOA. BEO. 379/28387).

Yirmi sekizinci maddede üreticinin üretmiş olduğu tütün mahsulünü kimlere satabileceğine dair bilgilere yer verilmektedir. Osmanlı sınırları içerisinde üretilen tütünler sadece imparatorluk içerisinde şirkete satılabilir. Başkasına satması yasaklanmıştır. Ancak ihracata tabi tutulan ürünleri satmakta belirlenen kanunlara uyarak satmakta serbesttir. Şirketin satın alacağı ürünün fiyatı reji ile üretici arasında belirlenecektir. Fiyat konusunda anlaşmaya varılmaması durumunda ise nizamnamenin 26. maddesinde belirlenen hükümler uygulanmaktadır. Buna göre ataması yapılıp fiyatların belirlenmesini sağlayan muhamminlerin belirlemiş olduğu miktar şirket tarafından ödenmek zorundadır. Fiyat ödendikten sonra tütün şirkete devredilmektedir. Ancak tütüncünün 2 yıl içerisinde ihracat imkânı bulunmadığı durumda bu hüküm uygulanmaktadır. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/12) Muhamminlerin fiyat belirlemesine yönelik düzenlemelere dair örnek olarak Tokat Reji İdaresi'nde 1900 yılının aralık ayında meydana gelen şikâyet gösterilebilir. Şikâyet dilekçesinin içeriğine bakıldığında reji müdürünün nizamnameye aykırı olarak ellerindeki tütün fiyatının belirlenmesi için muhammin tayin edilmediği ifade edilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1795/53) Benzer bir şikâyetin Bitlis Reji İdaresi tarafından tütünlerinin düşük fiyata satın alınmaya çalıştığını iddia eden üreticiler tarafından yapılmıştır. (BOA. DH. MKT. 1366/115)

Yirmi dokuzuncu maddede ise tütün mahsulünün toplanması amacıyla reji tarafından üreticiye verilmiş olan sergi ve koçanlar ile ilgilidir. Hükümet ile reji memurlarının tütünleri ambara teslim etme tarihinden sonra en geç 1 ay içerisinde reji memurlarına teslim etmeleri gereklidir. Sergiler için kira bedelleri ise her cins için ayrı fiyat belirlenmiştir. Belirlenen tarih içerisinde rejiye kirasıyla birlikte teslim edilmeyen sergiler ise üreticinin zimmetinde kabul edilip o yönde bir miktar tahsil edilmektedir. Nizamnamenin birinci bölümünün son maddesi olan otuzuncu maddede ise yukarıda belirtilen hükmün icra edilmesinde reji görevlilerinin sorumlu oldukları ancak reji memurlarının bulunmadığı yerlerde İhtiyar Meclisi'nin sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. İhtiyar Meclisi'nin ne şekilde ve hangi hükümlerde görev üstleneceği ise nizamnamenin beşinci, yedinci, sekizinci, dokuzuncu, on birinci, on ikinci, on sekizinci ve yirmi birinci maddelerinde açıkça belirtilmiştir. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/4)

2.2. Tüketici ve Tüccar'ın Rejiye Karşı Olan Hukuk ve Vazifesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda tütün ile uğraşan her kesimin şirket ile olan hukuk ve vazifesi nizamnamenin ikinci bölümünde ele alınmıştır. Nizamnamenin otuz birinci, otuz ikinci ve otuz üçüncü maddelerinde Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında üretilen tütünlerin tek satış işlemlerinin yapıldığı yer olarak şirketten ruhsatname almış olan dükkânlar olduğuna dikkati çekilmektedir. Şirketin belirlemiş olduğu bölgelerde ruhsatlı şekilde açılmış olan dükkânlarda satılan tütünler üzerinde ise *Memlik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül Menfaa Reji Tütünü* yazılı ibare eklenmek zorundadır. Dükkânının belirli bir noktasında şirket tarafından belirlenmiş satış listesi asılmak zorundadır. Hizmet veren dükkânlar dışında tütün koltukçusu olarak nitelendirilen gezginci tütünlere ruhsat verilebilir. Bu koltukçular genel olarak köy ve panayırları dolaşarak tütün satış işlemini yapmaktadırlar. Bu işlemleri yapan tütüncülere bırakılacak ikramiye ise ticareti yaptıkları bölgelere göre şirket tarafından belirlenecektir. Tütün satış işlemi yapacak olan dükkân sahipleri ile gezginci tütüncüler şirkette ruhsatname almak zorundadırlar. Ruhsatnamenin alınması için gezginci veya dükkâncı rejiye bir dilekçe yazmaktadır. (BOA. İ. DH. 1014/80014/12-13, 18-19)

Dilekçeye istinaden şirketin talebi inceledikten sonra uygun görmesi durumunda dükkâncı veya gezginciye *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül Menfaa Reji İdaresi Ruhsatnamesi* adıyla bir ruhsatname vermektedir. Ruhsatname ise öncelikli olarak mülkiye veya askeriyede görev yapan kişilere verilmesi tercih edilmektedir. İstanbul, Edirne, Selanik, İzmir, Şam, Beyrut, Bağdat, Halep, Bursa, Trabzon ve Erzurum vilayetlerinde açılan dükkânlardan senelik 1 buçuk adet yüzlük Osmanlı altını alınmaktadır. Bu vilayetler dışında kalan vilayetlerin merkezinde bulunan dükkânlardan yıllık 1, merkez kaza olan kasabalardan ile köylerde ki dükkânlardan yıllık yarım adet yüzlük Osmanlı altını vergi olarak alınmaktadır. Anca 200 haneden az mahallerde açılan dükkânlardan yalnız yıllık vergi olarak 20 kuruş alınmaktadır. Açılan dükkânlar ise her 5 yılda bir şirket tarafından ayrıntılı bir teftişe tabi tutularak hükümetin de onayıyla birlik kapatılmasına veya yenilenerek açık kalmasına karar verilebilir. Gezgincilerden ise yıllık vergi olarak 1 buçuk adet yüzlük Osmanlı altını alınmaktadır. (BOA. İ. DH. 1014/80014/12-13, 29) Bu bağlamda, nizamnamede belirtildiği gibi sigara kutularının üzerine *Memlik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül Menfaa Reji Tütünü* yerine farklı yazı ve figürlerin yazıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda nizamnamede belirtilen hükme aykırı olarak hareket edildiğine dair örnek Adana'da 1909 yılında yaşanmıştır. Şirketten ruhsat almış olan dükkânlarda satılmakta olan bir takım sigara kâğıtlarının üzerinde vefat etmiş olan Ermeni kralı ile her iki tarafında melek tasvirlerin bulunmasının yanı sıra *Yaşasın Komite Efradı* yazılıdır. Zaptiye Nezareti tarafından yapılan araştırma neticesinde Osmanlı İmparatorluğu genelinde her ne kadar ticaretin serbestliği ilkesine uyuluyor ve kâğıtlar üzerinde *Ottoman* yazılmış olsa da ülkenin bütünlüğü ve hukukuna aykırı faaliyetlere izin verilmemesi gerektiği dile getirilmiştir. Her ne kadar aynı paketlerin başkentte Divan yolunda satılmakta olduğu bilgisine ulaşılmış olsa da bu kâğıtların toplanması ve bu gibi hukuk dışı faaliyetlere izin verilmemesi yönünde Adana ve Kozan'a telgraf çekilmiştir. (BOA. ŞD. 2138/23)

Nizamnamenin otuz dördüncü maddesinde dükkâncılardan ve gezgincilerden alınan vergilerin hesaplanması ve ödenmesiyle ilgili hükümlere yer verilmektedir. Mali yıl olarak Mart ayının biri ile o senenin Şubat ayının 28'inci yani senenin son günü arasında sorumlu tutulan bütün vergiler hesaplanarak ödenmesi gereklidir. İlk iki yıl vergiler tam olarak alınırken üçüncü yıl ise senenin son 6 ayına tekabül eden vergi alınmaktadır. Dükkâncı ile gezgincilerin tütünler dışında satışı yasaklanmamış olan ürünleri satmakta serbest bırakılmışlardır. Yine bu konuda satışını yapacakları ürünlerin eksiksiz olarak listelerini şirkete bildirmeleri ve bu doğrultuda ruhsatname almaları gereklidir. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/13-14) Ruhsatnamede belirtilen ürünler dışında tütünün satılması yasaklanmış, kaçak tütünün tespit edilmesi durumunda ise yakalanan ruhsatsız malın bedelinin üç katı kadar para cezası alınmaktadır. (BOA. A.) MKT. MHM. 448/35) Bazı bölgelerde ise ruhsatta belirtilen ürünler dışında ki ürünlerin satılmasının tespit edilmesi durumunda ise dükkânların kapatıldığına da şahit olunmuştur. Sırbistan bölgesinde bulunan Yenivaroş kasabasında kaçak tütün satan dükkânların kapatılmasına yönelik karar alınmıştır. (BOA. DH. MKT. 722/74)

Nizamnamenin otuz beşinci maddesinde tütün ticareti yapan esnafa verilen ruhsatnameyle ilgili bilgi verilmiştir. Şirket tarafından verilen ruhsatname şahsa verilmekle birlikte başka birine devredilemez.

Dükkâncılara ve gezgincilere verilen ruhsat sadece belirtilen mevkilerde geçerli olacaktır. Ruhsatı almış olan dükkâncı bir sene içerisinde dükkân yerini değiştirmek isterse *Tütüncü Dükkânı Mevakiinin Tebdili Hakkında İstidaname* adı verilen dilekçe ile şirkete başvurusunu gerçekleştirmektedir. Alınan dilekçe şirket tarafından incelendikten sonra uygun görülmesi durumunda taşıma işlemi gerçekleşmektedir. Ancak yer değişiminin yılda 1 defa yapıldığına da dikkati çekilmiştir. Ruhsatsız iş yerlerinin ise kapatılacağı yönünde karar alınmıştır. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/14) Bu bağlamda, şirket tarafından ruhsat verilmeden İstanbul'un muhtelif bölgelerinde açık olduğu tespit edilen dükkânların kapattırılmasına dair karar Maliye Nezareti tarafından belirtilmiştir. (BOA. DH. MKT. 2695/46)

Nizamnamenin otuz altıncı ve otuz yedinci maddelerinde dükkânlarda satılan tütünler ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Şirket tarafından sunulan tüm tütün çeşitlerinin de açılan dükkânlarda satılması zorunlu tutulmuştur. Tütüncüler dükkânlarında sattıkları ürünleri peşin akçe ile satabilirler. Dükkâncıları ürünlerinin satın aldıktan sonra dükkân taşınması sırasındaki nakliyat parası ve dükkânın her türlü masrafı işletmeciye aittir. İşletmeci dükkânında satmış olduğu tütünleri, kutuları, kâğıtları, etiketleri yani yaftaları ve dükkânı temiz tutarak rutubetten muhafaza etmek zorundadır. Yine bir tütüncü dükkânının satmış olduğu ürünleri başka bir tütünden satın alıp kendi işyerinde satması yasaklanmıştır. Dükkâncı ve gezgincilerin satacakları ürünler üzerinde elde edecekleri kârdan dolayı temettü vergisine tabi olmayacaklardır. Ancak tütün dışında satılan diğer eşyalar üzerinden yapılan ticaret nispetinde temettü vergisi alınacaktır. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/13-14) Verilen ruhsatnamede belirtilen tütün cinsleri dışında tutun satımının yasakladığı da belirtilmiştir. Kaçak tütünün dükkânda tespit edilmesi durumunda ise üç katı kadar para cezası alınacağı belirtilmiştir. (BOA. A.) MKT. MHM. 448/35) Bu bağlamda, Halep çarşısında 1893 yılının temmuz ayında meydana gelen olay örnek gösterilebilir. (BOA. BEO. 236/17673) Dükkânda kaçak olarak satılan tütünlerin tespit edilmesi üzerine bölgeye giden kolcular ile dükkân sahibi arasında meydana gelen arbede neticesinde kolcunun tüfeğinden çıkan kurşun ile 6-7 yaşındaki bir çocuğun ölmesi ile neticelenmiştir. (BOA. DH. ŞFR. 160/1)

Nizamnamenin otuz sekizinci maddesinde tütüncülük mesleğini terk etmek ile ilgili hükümlere yer verilmektedir. Görevini terk etmek isteyen dükkâncı veya gezgincinin görevini bırakmasından en az 15 gün önce reji memuruna bunu bildirmelidir. Yine şirketten habersiz bir dükkânın bir ay kapalı tutulması durumunda ruhsat iptal edilerek o dükkânın bir daha açılmasına izin verilmez. Nizamnamenin otuz dokuzuncu maddesinde yabancı memleketlerden ithal edilen ürünlerin satılmasıyla ilgili hükümlerden oluşmaktadır. Yabancı ülkelerden gelen sigara, enfiye, ağız tütünü satmak isteyen tüccarlar şirkete başvurarak satış için ruhsatname talep etmektedir. Yapılan bu başvuru şirket tarafından incelenip uygun görüldükten sonra ilgili kişiye ruhsatname verilmektedir. Ruhsatname bu kişilere nizamnamenin otuz dördüncü maddede belirtildiği doğrultuda verilmektedir. Tabi olacakları vergiler ise nizamnamenin otuz üçüncü maddesinde yer almaktadır. Şirketin yabancı devletlerin sigara, tütün ve enfiyesinin satımı için ruhsat alan esnaftan belirlenen vergi dışında farklı bir vergiye tabi tutulmaz. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/7-8) Ruhsatname almadan yabancı devletlerden tütün ithalinin yapılmasına dair örnek 1887 yılında Sisam adasında gerçekleşmiştir. Nizamnamede belirtilen kuralara aykırı olarak adaya sokulmaya çalışan tütünlerin engellenmesi hususunda şirket gerekli önlemleri almıştır. (BOA. MV. 24/72) Buna benzer bir diğer örnek de 1890 yılında Avrupa ülkelerinden ve Mısır'ın İskenderiye'den getirtilmeye çalışılan sigara kâğıtları gösterilebilir. (BOA. MV. 55/20)

Nizamnamenin kırkıncı ve kırk birinci maddelerinde dükkâncıların tutacakları defterleri ile reji memurlarının denetimlerine dair hükümlerden oluşmaktadır. Dükkâncılar dükkânlarında satmış oldukları gerek yerli ürün gerekse yabancı ürünlerin günlük olarak kayıtlarını tutacakları bir defterin olması gereklidir. Reji memurlarının gerek dükkândaki ürünleri denetleme gerekse defterleri incelemek istemeleri durumunda zorluk çıkarılmadan gerekli kolaylığın sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Dükkân veya mağazalarda satılan tütün dışında diğer ürünler bu denetimin yapılmasına mani olamaz. Aynı kuralların gezginciler için de geçerli olduğu ve gezgincilerin de istenildiği zaman reji memurları tarafından denetlenebileceği belirtilmiştir. Yabancı devletlerin vatandaşı olan tütüncüler ise yabancı sigara, enfiye ve ağız tütünlerini satmaya dair şirket tarafından belirlenen kurallara karşı gelerek muhalefet eden kişilerin vatandaşı olduğu devletin konsolosluğu ile iletişime geçilerek bir memur görevlendirmesi talep edilir. Memurun katılacağı toplantının yeri, saati ve günü konsolosluğa iletilir. Konsolosluğun görevlendireceği kişinin toplantı

saatinin gerçekleşmesine 24 saat kale bölgeye gelmemesi durumunda her ne gerekçe sunulursa sunulsun kabul edilmeyerek hükümetin belirleyeceği yerel idareden bir görevli eşliğinde teftiş ve tahrirat yapılarak gerekli olan karar alınacaktır. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/15-16) Bu bağlamda, 18 Mart 1888 tarihinde Van'da yaşanan olay örnek gösterilebilir. Reji görevlileri tarafından dükkânlarda yapılan incelemeler neticesinde tütün paketlerinde eksiklik olduğu tespit edilerek gerekli olan muamele icra edilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1496/85)

2.3. Reji Şirketi'nin Ceza Hükümleri

Nizamnamenin üçüncü bölümünde ise ceza hükümleri ele alınmıştır. Kırk ikinci maddede Doğu Rumeli, Cebel-i Lübnan ve Girit dışında kalan bölgelerde ruhsat alınmadan tütün üretimi ve ticareti yapanların tütünlerine el konulduğu belirtilmiştir. Ceza parası olarak ise her kıyye için 40 kuruş alınması kararlaştırılmıştır. Tütün üzerinden alınan verginin verilmesini engelleyen ve vermeyenlerden yükümlü olduğu verginin iki katı kadar para cezası kesilecektir. Üreticilerin şirketten almış olduğu ruhsatnamede belirtilen araziden başka bir arazide ekimin yapılması ve belirlenen sınırlar dışına çıkılması durumunda başka arazide ekilen fidanların tümüne, sınır dışında ekilen fidanlara el konulacaktır. Tahrir sırasında görev yapan memurlardan tütünün bir kısmını veya tamamını saklayan tütüncülerin tütünlerine el konulur. El konulan miktarın ise bir kıyyesi için 40 kuruş para cezası alınır. Reji memurunun refakat etmeksizin veya nakliye ruhsatnamesi olmaksızın toplu veya ayrı ayrı nakli yapılan yaprak tütün veya kıyılmış olan tütünlerin tespit edilmesi durumunda tamamına veya ruhsatnamede belirtilen miktar dışında fazla olan miktara el konularak para cezası kesilir. Yine elde edilen fazlanın her kıyyesi için 40 kuruş para cezası kesilmektedir. Rejinin amblemi olmadan zarflar içerisinde tütün satanların tütünlerine el konulur. Ele geçirilen bu tütünlerin her bir kıyyesi için ise 40 kuruş para cezası alınır. Ruhsatı olmadığı halde askerlere ait olan tütünü satın alarak tütünlerin asker olmayanlara satılması durumunda o mala el konulup her bir kıyyesi için ise 40 kuruş para cezası kesilir. (BOA. ŞD. 349/25)

Bu bağlamda, ruhsatnamede belirtilen miktardan fazla tütün ekilmesi veya ruhsatnamede belirtilen alan dışında tütünün ekilmiş olmasına dair 1891 yılının ocak ayında Denizli'ye bağlı Çal Kazası sınırları içerisinde yer alan Beyli köyünde meydana gelen gelişme örnek gösterilebilir. (BOA. ŞD. 328/36) Ancak yapılan tahkikat neticesinde farklılığın tarlanın yüzölçümünden kaynaklandığı tespit edilmiştir. (BOA. ŞD. 1386/21)

Tütünlerini reji ambarlarına Ağustos'a kadar teslim etmeyenlerin ellerinde rejinin ruhsatnamesi olsa bile mahsullerine el konulur. Ancak bazen istisnai durumlar da yaşanmıştır. Mahsul toplanıp ikinci tahririn yapılmasından sonra muhamminler tarafından sökülmesi belirlenen fidan kökleri sökülmemesi durumunda fidanlar hükümet memurları aracılığı ile sökülerek arazi sahibine 24 saatten 5 güne kadar hapis cezası verilir. On dokuzuncu maddede belirtildiği gibi üreticinin elinde bulunan sergilerde bulunan tüm tütünlerin ambara teslim edilmemesi durumunda belirlenen tütünler müsadere edilir. Rejiye teslim edilmiş, satılmış veya müsadere edilmiş tütün miktarı ile ruhsatnamede belirtilen tütün miktarı ile uyuşmaması durumunda eksik çıkan miktarın her bir kıyyesi için 40 kuruş ceza parası kesilir. Reji memurlarının gerçekleştirmiş olduğu birinci ile ikinci tahrirat neticesinde eksik çıkması durumunda bunun görülen dava neticesinde ispatlanması durumunda her kıyyesi için 40 kuruş para cezası alınır. Yukarıda belirtilen ürünlerden alınan cezaların aksine İskeçe kazası ile Karşıyaka'da üretilen tütünlerin kalite olarak iyi olmasından dolayı her kilosu için iki katı para cezası yani 40 kuruş alınmaktadır. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/8)

Kırk üçüncü ve kırk dördüncü maddelerde tütün alanında kullanılan aletler ve kaçak tütün ile ilgili hükümlere yer verilmektedir. Kaçak tütün ile bu tütünün üretiminde kullanılan her türlü alet ve makinanın kimin yanında bulunursa bulunsun şirket tarafından el konulur. Tahrir fırkalarından saklanan veya kaçırılan tütünlerin miktarı belli olmasına rağmen noksan çıkması durumunda kaçakçılardan her kıyyesi için 40 kuruş para cezası alınmaktadır. Kaçakçılık suçunun aynı kişi tarafından tekrar işlenmesi durumunda ise yukarıda belirtilen cezanın iki katı kadar para cezası kesilir. Kaçakçılık suçunun baskı ve şiddet yoluyla işlenmiş olması durumunda ise daha ağır yaptırımlara gidilir. (BOA. İ. DH. 1014/80014/17) Tütün üretiminde kaçak yollarla kullanılan havan, tütün kıyma makinası ve diğer aletlerin bulundurulması durumunda para cezası kesilmesi kararlaştırılmıştır. (BOA. ŞD. 561/23. ; BOA. ŞD. 562/10) Bu gibi kaçak eşyaların kullanımını ihbar eden kişilere ise ikramiye verilmesi kararlaştırılmıştır. (BOA. ŞD. 56/29) Bu

bağlamda, 1916 yılının Mart ayında İstanbul'a bağlı İçerenköy'de ikamet etmekte olan Kel Hasan, Kör Sait, Karakaş Hasan Efendi'nin hanelerinde ve Topal Süleyman Efendi'nin mandırasında yapılan aramalar neticesinde kaçak tütün ve tütün üretiminde kullanılan kaçak aletler tespit edilmiştir. Arama neticesinde 30 kilo yaprak tütün, üç havan, altı bıçak ve bir adet makinalı havan ele geçirilerek müsadere edilmiştir. (BOA. DH. EUM. 3. Şb. 12/16) Üzerinde tütün kıymaya mahsus aletlerin yakalanması ile para cezasına çarptırılmasına dair örnek olarak ise Fransız tebaasından olan Covanni Efendi gösterilebilir. (BOA. HR. UHM. 219/3)

Kırk beşinci madde tütünlerini ihraç eden esnafla ilgili olmuştur. Esnaf ile ihracatçı arasında yapılan pazarlık neticesinde alışverişin gerçekleşmesinden sonra tütünün ihracatçı tarafından nakledilmesi sırasında bir ruhsatnameye ihtiyaç duyulacaktır. Ancak ruhsatsız şekilde nakliyatın yapılması durumunda ürün müsadere edilir. Elde edilen ürünün her bir kıyyesi için 40 kuruş para cezası kesilir. Suçun bir daha işlenmesi durumunda ise kesilen cezanın iki katı tahsil edilir. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/8) Bu bağlamda, 28 Mayıs 1904 yılında Rumeli bölgesinde yaşanan olay örnek gösterilebilir. Bölgede Yalovaşta reji ambarına ruhsatsız şekilde nakledilmeye çalışılan tütünlerin tespit edilmesi üzerine kaçak tütünler müsadere edilerek para cezası kesilmiştir. (BOA. TFR. I. MN. 40/3919)

Kırk altı ile kırk sekizinci maddeler arasında ise tütün üretiminde kullanılan alet ve makinaları yapanlarla ilgili olmuştur. Şirketten ruhsat almaksızın tütün üretiminde kullanılan her türlü aletin ticari amaçlı yapılması ve alınıp satılması durumunda ise 5 ile 50 adet Osmanlı yüzlük altınına kadar para cezası kesilmektedir. Şirketten dükkân işletmek amacıyla ruhsat almış olsa bile işyerinde ticari amaçlı tütün kıyma aletlerini ve makinalarını elinde bulunduran tüccara 5 ile 50 adet yüzlük Osmanlı altını para cezası kesilmektedir. Ele geçirilen alet ve makinalar ile para cezasının hesap edilmesi amacıyla tütünlere el konularak müsadere edilir. Tütünün kıyılması tespit edilmesi durumunda ise yine para cezası olarak 5 ile 50 yüzlük Osmanlı altını kesilerek elde edilen tütün müsadere edilmektedir. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/8) Bu bağlamda, 1897 yılının temmuz ayında İstanbul'da meydana gelen gelişme örnek gösterilebilir. İstanbul'da bulunan Reji Tütün Fabrikası'nda tütün kıymak amacıyla kullanılan havan ve bıçak imal etmekten dolayı haklarında tahkikat yürütülerek suçlu bulunan Papazoğlu Simon ile Rafail Efendi'nin hakkında gerekli olan muamelenin yerine getirildiği ve görevden alındıkları tespit edilmiştir. (BOA. DH. MKT. 2083/90)

Kırk dokuz ile elli birinci maddeler arasında ruhsatsız tütün bulundurma ve hileli satış veya ticaretiyle ilgili cezalara dair hükümler açıklanmaktadır. İkametgâhında veya idaresi altında bulunan yerlerde sahte evraklarla tütün bulunduranlarla ilgili verilen hükümlere yer verilmiştir. Bu kişilerin idaresinde bulunan yerlerde sahte reji bandrolü ile markaları bulunduranların tespit edilmesi durumunda ceza kanunun 150. maddesi gereğince hapis cezasına çarptırılır. Kesilen para cezasının yanı sıra 5 ile 50 yüzlük Osmanlı altını arasında ceza kesilmektedir. Şirketten ruhsat almadan Osmanlı İmparatorluğu içerisinde üretilmekte olan ürünlerin veya yabancı devletlerden satışına izin doğrultusunda hak tanınan sigara, enfiye, ağız tütünü ve tömbeki gibi ürünleri satan veyahut koltukçuluk edenlerden kanuna aykırı davranması gerekçesiyle belirlenen para cezasının iki katı kadar para tahsil edilir. Ancak bu kişinin aynı suçu bir daha işlemesi durumunda ise ceza parası üç katına çıkarılır. Tütün satışı sırasında tartıda sahtekarlık yapan veya bandrol üzerinde belirtilen miktardan daha fazla para ile tütün satanlardan 5 adet Osmanlı altınından 50 adet Osmanlı altınına kadar cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir. (BOA. İ. DH. 1014/80014/20-21) Bu bağlamda, 1885 yılında Samsun'da yaşanan sahtekârlık girişimi örnek gösterilebilir. Tütün tüccarlarından Arapoğlu Hacı Seve'nin hazırlamış olduğu sahte evraklarla tütünleri İskenderiye'de bulunan Mihal Simonid Efendi'ye göndermeye çalıştığı tespit edilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde tütünlerin tezkeresiz olarak ülke dışına çıkarılmaya çalışıldığı tespit edilerek gerekli muamelenin yapılması yönünde karar alınmıştır. (BOA. ŞD. 2913/57)

Elli iki ve elli dördüncü maddelerde görevini icra eden reji memurlarına zorluk çıkarılması durumunda uygulanacak olan muamelelere dair hükümlere yer verilmektedir. Reji memurlarının görevini icra etmesi sırasında memurlara hakaret ve muhalefet edenler hakkında ceza kanunun 113, 114 ve 150. maddeleri gereğince muamele başlatılır. Devlet veya devlet adına görev yapan memurlara, bu memurların taşımış olduğu mühür ve nişanların taklit edilmesi, sahte evraklarla iş yeri açan ve devletin kuralları dışında yasaklanmış olan ürünleri satanların tespit edilmesi durumunda üç sene hapis cezası ile cezalandırılır. Bu

sahtekârlıktan dolayı oluşan zarar ise kendisinden karşılanır. Görevi başında bulunan devlet görevlileri ile devlet adına görev yapan zabıta ve idare memurları gibi görevlilerin namus ve şerefine hakaret veya muamelatta bulunulması durumunda bir ile üç mecidiye altını arasında para cezasına çarptırılırlar. Bu hakaretin nizamiye askerleri ve zabıtaya yapılması durumunda ise bir haftadan bir aya kadar hapis cezası uygulanır. Bu cürmü işleyenler daha ileri gidip silah çekmeye kalkışırlar ise bu caza altı ile iki yıl hapis cezası ile neticelenmektedir. Yine aynı cezanın darp girişiminde bulunup memurlara karşı saldırıya geçen kişilere de verilmektedir. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/21)

Bu bağlamda, 1893 yılının Kasım ayında Ankara'da meydana gelen gelişme örnek gösterilebilir. Buna göre 22 kaçakçının yasadışı yollarla bölgede tütün kaçakçılığı faaliyetinde bulunduklarının tespit edilmesi üzerine suçlular yakalanmış ancak daha sonra kaçmayı başarabilmişlerdir. Jandarma ve reji memurlarının ortak çalışmaları neticesinde kaçakçılar tekrar yakalanmış ancak kefaletle salıverilmişlerdir. Kaçakçıların takibi sırasında ise reji ve jandarma neferlerine saldırarak hayvanlarının telef olmasına neden olmuşlardır. (BOA. DH. MKT. 178/3) Elli beşinci maddede tütün kaçıranlar ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Nizamnamede belirtildiği gibi para cezası kesilen tütün alet ve makinalarının üretilmesinde, kaçak tütünün sevkiyatının gerçekleşmesinde görevlendirilen memur ile kayıkçılardan onları göreve istihdam eden kaçakçı sorumlu tutulur. Kaçak tütünün tespit edildiği bölgenin mutasarrıfları tütünün kaçak olduğunu tespit etmelerinden sonra kesilen ceza parasının tahsil edilmemesi durumunda ikinci dereceden sorumlu tutulurlar. Elli altıncı maddede ise kaçakçılık edenlerin yürürlükte olan hukuka aykırı olarak davranmasının tespit edilmesi durumunda suçu işleyen kişilerin yakalanmamış olsalar bile haklarında gerekli olan muamelenin yapılmasına başlanacaktır. Elli altıncı maddede şirkete mensup olmadığı halde kaçak tütün olarak tespit ettiği tütünleri reji adına müsadere etmesinin tespit edilmesi durumuna şirkete veya hükümet makamlarına ihbar edilir. Bunu gören kişinin bu sahtekârları yakalaması veya yakalanmalarına yardımcı olması durumunda ise elde edilen miktarın üçte biri kendisine ikramiye olarak verilir. (BOA. İ. DH. 1014/80014/21) İhbarda bulunan kişinin ihbarnamesinin hükümete verilmesine gerek olmadığı da belirtilerek ihbar eden kişinin deşifre edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. (BOA. DH. İD. 95/37) Bu bağlamda, 26 Haziran 1888 tarihinde Tokat'a bağlı Erbaa livasında meydana gelen ihbar örnek gösterilebilir. Bir evde kaçak tütünün bulunduğunun ihbar edilmesi üzerine bölgeye Reji Muhafaza Müfettişi Mehmet Akif Ağa gönderilmiştir. (BOA. DH. MKT. 1516/57)

2.4. Reji Şirketi'nde Görülen Mahkeme Süreçleri İle İlgili Hükümler

Nizamnamenin dördüncü bölümünde ise şirkette çıkan anlaşmazlıklardan dolayı doğan sorunların çözümü ile ilgili mahkeme süreçleri ele alınmaktadır. Elli sekizinci maddede kaçakçılığı tespit edilmiş veya kanuna aykırı hareket etmiş olan şahıslardan alınan para miktarı suçun derecesine göre belirleneceği belirtilmektedir. Elli dokuzuncu maddede ise davaların görüldüğü mahaller ile ilgili bilgiye yer verilmektedir. Suçlu olarak görülen kişinin davasının şirketten yapılan sorgulama sırasında çözülmemesi durumunda yine şirketin başvurusu üzerine dava bölge Bidayet Mahkemesi'nde görülmektedir. Bidayet Mahkemesi ise tarafların ve şirketin hazır bulunduracağı bir memur huzurunda davayı yeniden görmeye başlar. Burada alınacak karar neticesinde ise gerekli olan hükmün icrasını emreder. Bidayet Mahkemesi 50 lira veya üzeri belirlenen para cezalarından kaynaklanan davaları yeniden görmek için karar vermektedir. (BOA. A.) DVN. MKL, 82/7/11)

Altmışıncı maddede ise davanın görülmesi üzerine taraflara davetiye gönderilmesi ve diğer evrakların hazırlanmasından dolayı mahkeme görevlileri doğrudan sorumlu tutulduklarına dair hükmü içermektedir. Altmış birinci maddede ise reji memurları tarafından daha önce ilgili kişiler ile ilgili alınan karar imzalatıldıktan sonra aksi bir durum tespit edilinceye kadar uygulanmaya devam edilir. Bidayet Mahkemesi tarafından vilayet merkezinde verilen karara itiraz edilip yeniden görülmesi için tanına sürenin 15 gün olduğu altmış ikinci maddede belirtilmiştir. Davası görülen kişinin yargılanması neticesinde belirlenen para cezasını ödemesi halinde müsadere edilen nakliye araçları kendisine iade edilir. Ancak belirlenen para cezasını ödeyememesi durumunda ise nakliye araçları ile diğer eşyalar müsadere edilerek kendisine teslim edilmez. Kaçakçı ile yakalanan malın ve para miktarının belirlenen para cezasını ödemeye ve artması durumunda ise nakliye parası ve mahkeme masraflarının düşürülmesi neticesinde kalan miktar sahibine

teslim edilmesiyle ilgili hükümler altmış üçüncü maddede yer almaktadır. (BOA. İ. DH. 1014/80014/22-23)

Nizamnamenin şirkette meydana gelen dava süreçleri ile ilgili maddelerinin tatbikine dair örnek olarak 1910 yılında Menbiç Reji Memurluğunda meydana gelen zimmete para geçirme davası örnek gösterilebilir. (BOA. ŞD. 2246/27) Zimmetine para geçirdiği iddiası ile hakkında mahkeme süreci başlatılan Mehmet Sabri Bey hakkında Menbiç Reji Memurluğu ve Halep Reji Başmüdürlüğü tarafından tahkikat süreci yürütüldükten sonra Bidayet Mahkemesi'nde yargılama süreci başlatılmıştır. Yargılama neticesinde suçlu bulunmuştur. Mehmet Bey daha sonra Temyiz Mahkemesi ile Şura-i Devlet Mahkemesi'ne başvurmuştur. Ancak kararın değişmediği görülmekle birlikte eksik olan paranın Mehmet Bey'den karşılanmasına karar verilmiştir. (BOA. DH. MTV. 21/14) Benzer bir mahkeme sürecinin 1907 yılında Ankara Reji Başmüdürlüğü'nde satış memuru olarak görev yapan Nazmi Efendi ile şirket arasında yaşanmıştır. (BOA. ŞD. 1357/1)

Görevi başında bulunan reji memurları ile ilgili yapılan suçlamalar neticesinde memurun bağlı bulunduğu taşra şubesi ile İstanbul'da bulunan merkez idare soruşturma başlatır. Daha sonra ilgili vilayetin meclisi bilgilendirerek Bidayet Mahkemesi'nde dava süreci başlatılır. Çıkan karara itirazlar ise İstinaf ve Temyiz Mahkemeleri'ne yapılabilmektedir. (BOA. DH. HMŞ. 6/2) Yukarıda verilen örnekler dışında 1912 yılında Ankara Reji Başmüdürlüğü'ne bağlı olan Yabanabad Kazası Reji Memurluğunda ve (Sarıay, II. Meşrutiyt Döneminde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza, 2019, s. 96-97) (Sarıay, Ankara Vilayetinde Yolsuzluk ve Kaçakçılık Üzerine Bazı Tespitler (1908-1918), 2020, s. 423-424) (BOA. ŞD. 1367/10; BOA. DH. MTV. 21/73). Adana'ya bağlı Mut kazasında memur Grigori Efendi hakkında başlatılan davalar örnek gösterilebilir. (BOA. ŞD. 2139/1; BOA. ŞD. 2142/12; BOA. ŞD. 2139/4)

Altmış dördüncü maddede kesilen para cezasının suçlu tarafından ödenmesine gücünün olmadığını ispat edemeyen kaçakçının müsadere edilen mallarının, araç ve gereçlerinin satılmasıyla bu parayı ödemeye yetmediği ve ileride ödeneceğine dair bir kefil bulunmaması durumunda reji müdürünün talebi doğrultusunda hakkında 54. madde uygulanmaya başlanır. Altmış beşinci maddede ise kaçak tütün araması amacıyla hane araması için şirketin talebi doğrultusunda hükümet ile birlikte hane aramasına girişileceği belirtilmiştir. 28 Mart 1892 tarihinde yapılan düzenlemeyle birlikte kolcuların hane araması yapması için hükümetten izin alması zorunlu tutulmuştur. (BOA. DH. MKT. 1937/96) Ancak ilgili maddenin uygulanmasında çeşitli sorunların yaşandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda,1886 yılının Kasım ayında Tuzla bölgesinde meydana gelen gelişme örnek gösterilebilir. (BOA. DH. MKT. 1381/6) Altmış altıncı ve almış yedinci maddelerde ise tütün inhisarı ve bu doğrultuda hazırlanmış olan nizamnameye aykırı olarak yapılan işlemlerin feshedileceği belirtilmiştir. (BOA. A.) DVN. MKL. 28/7/23)

3. Sonuç

17. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda ekimi yapılmaya başlanan tütünün idari, ekonomik ve sosyal hayattaki önemi kullanım alanının artış göstermesine bağlı olarak artmaya başlamıştır. Bilhassa üretiminin, tüketiminin ve ticaretinin artışına bağlı olarak ekonomik anlamda önem kazanması imparatorluğu bu alanda kanunlaşmaya sevk etmiştir. 1871 yılına kadar devlet tekelinde olan tütün devlet eli ile hazırlanmış olan nizamnamelerle idare edilmiştir. 1873 yılında yapılan yeni düzenlemeyle birlikte tütünün idaresi ilk defa özel tekele verilmiştir. 1879 yılında Galata Bankerleri, 1881 yılında ise Düyun-u Umumiye İdaresi tarafından çıkarılan şartname ve nizamnamelerle idare edilmiştir. 1883 yılında ise kurulan bir anonim şirketin denetimine bırakılmıştır. 1884 yılında faaliyetlerine başlayan şirket 27 Aralık 1886 tarihinde *İnhisar-ı Duhan Nizamnamesi* adıyla yürürlüğe giren bir nizamname hazırlamıştır.

Bu tarihe kadar hazırlanan nizamnamelerden farklı olarak en uzun süre yürürlükte kalma özelliğini taşıyan düzenleme 1925 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Dört ana bölüm ve 67 maddeden oluşan nizamname İmparatorluk genelinde şirketin tekeline giren tütün üreticilerinin, tüketicilerinin ve tüccarlarının Reji Şirketi'ne, Reji Şirketi'nin ise onlara karşı olan hukuk ve vazifelerinin neler olduğu, şirkete yargı alanında tanınmış hakların neler olduğu ve belirtilen hükümlere aykırı olarak hareket edilmesi durumunda uygulanacak cezaların neler olduğuna dair hükümlere yer verilmiştir. Bu bağlamda hazırlanmış olan nizamnamede yer alan hükümlerin tatbiki hususunda yaşanan sıkıntıların neler olduğu örnekler eşliğinde incelenmiştir. Bu doğrultuda şirketin denetimi altında bulunan İzmit, Adana, Edirne, İstanbul,

Ankara, Tokat, Hüdavendigar, Aydın, Van, Bitlis, Aydın, Canik, Trabzon, Kastamonu, Samsun, Diyarbakır, Erzurum, Denizli, Mısır, İskenderiye, Sisam, Halep, Sırbistan, Menbiç, Tuzla, Yabanabad, Kosova, Üsküp, Gümülcine, Selanik ve Rumeli gibi bölgelerde nizamnamenin tatbikine dair örnekler incelenmiştir. İmparatorluğun farklı bölgelerinden sahalar seçilerek yapılan inceleme neticesinde şirkete bağlı şubelerin genel anlamda nizamnamede yer alan hükümleri uygulamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Ancak bazı durumlarda şirkette görev yapan memurların kendilerine verilmiş olan yetkileri suiistimal ettikleri de tespit edilmiştir. Bu bağlamda, 1906 yılında Selanik'e bağlı olan Nasliç bölgesinde nizamnameye uygun olarak ruhsat talebinde bulunan Necip Bey'in babası Bayram Bey'in tütün kaçakçılığından cezaevinde tutulmasından dolayı ruhsat verilmemesi örnek gösterilebilir. Memurların nizamnameye aykırı olarak hareket ettiği gibi kanunlara uymayan memurların reji tarafından cezalandırıldığına da şahit olunmuştur. Bu bağlamda 1907 yılında Ankara Reji Başmüdürlüğünde, 1910 yılında Menbiç Reji Memurluğunda ve 1912 yılında Yabanabad Reji Memurluğunda meydana gelen zimmet davaları örnek gösterilebilir.

Nizamnamede yer alan hükümlerle ilgili sahadaki uygulanma durumlarına dair örneklerin tespit edilemediği maddeler de olmuştur. Bu bağlamda nizamnamenin yedinci maddesi olan bir arazinin ekimi için reji tarafından alınmış olan ruhsatnamenin başka bir arazinin ekimi için kullanılabilmesi maksadıyla devir işleminin yapılabilmesine dair örnek tespit edilememiştir. Dokuz ve onuncu maddelerde yer alan arazinin ekimi için alınmış olan ruhsatnamenin başka bir tütün çiftçisine devredilmesine dair hükümle ilgili örneğe ulaşılamamıştır. Nizamnamede yer alan on sekizinci maddenin tütünlerin yangın veya doğal afet neticesinde yok olması neticesinde reji tarafından yapılacak muameleye dair hükmün sahadaki tatbikine dair örnek tespit edilememiştir. Reji memurlarının görevlendirme belgelerini göstererek istedikleri zaman arazide kontrolde bulunmalarına dair hükümlerin bulunduğu on dokuzuncu madde ile ilgili örnek tespit edilememiştir. Nizamnamenin yirmi dokuzuncu maddesinde tütün mahsulünün toplanması için üreticiye verilen sergi ile koçanların 1 ay içerisinde rejiye teslim edilmesiyle ilgili hükmün tatbikine dair örnek tespit edilememiştir. Son olarak nizamnamenin otuz sekizinci maddesinde tütüncülük mesleğinin, dükkâncıların veya gezgincilerin görevlerini bırakmak istemeleri ile ilgili hükmün tatbikine dair sahada örnek tespit edilememiştir.

4. Extended Abstract

Subject and Scope of the Research; An evaluation has been made on the implementation of the provisions in the Inhisar-ı Duhan Regulation, which was prepared and put into effect in 1886 by the Reji Company, which kept tobacco production, consumption and trade under control in the Ottoman Empire between 1884 and 1923. In this study, which covers the years between 1886 and 1923, it is focused on the problems and difficulties encountered in the case of the implementation of the provisions of the regulation throughout the empire. Although the establishment year of the company was 1883 and the year of operation was 1884, since the regulation came into force on 27 December 1886, the starting date of our work was determined as December 1886. In addition, since the company continued its activities in line with this regulation until 1923, it was decisive in limiting our work to 1923. Considering the space limitations in the study, there were points representing the Ottoman geography in general, where the Reji Company was operating, and the different regions of At these determined points, however, no distinction was made between provinces, districts, sub-districts and towns.

Purpose and Method of the Study; Since the regulation does not specify the law and duty between the Reji Company and the producers, consumers and merchants, the focus is on the implementation of the provisions between the parties. In this context, it has been tried to determine the source of the problems experienced in the implementation of the provisions in the examples discussed. In particular, who caused the problem in the implementation of the regulation in force throughout the empire? What is the company's attitude towards the enforcement of the regulation or its officers acting contrary to the provisions? What is the government's support for the company in implementing the regulation? Whether producers, consumers and merchants comply with the provisions specified in the regulation? Finally, to what extent is the jurisdiction vested in the company used? It has been tried to find answers to these questions in this way.

The study is handled as an introduction, a main title and four sub-titles. After the introduction, the main title was discussed with the name of "Reji Company İnhisar-ı Duhan Regulation" and the process of preparation and entry into force of the regulation was discussed. The first sub-title was prepared under the name of "The Law and Duty of Tobacco Planter Against the Reji Company" and an evaluation was made on the implementation of the provisions regarding the obligations of the farmers engaged in tobacco production to the Reji Company. The second sub-title is "The Law and Duty of the Consumer and the Trader Against the Regime". The field applications of the provisions that give information about the laws and duties of tobacco consumers and traders against the company are mentioned. In the third sub-title, "Penal Provisions of the Reji Company" are discussed. Under this title, the application of the provisions regarding the treatment to be applied to those who act contrary to the provisions determined by the company in the regulation is discussed. Finally, in the fourth sub-title, it is discussed under the name of "Provisions Regarding Court Processes at the Reji Company". Under this title, an evaluation has been made regarding the application of the provisions regarding the operation of the litigation process in the problems experienced with the company, its officers or the tobacconist community.

Sources of Research; As the main sources of this study, documents and written works selected from the Prime Ministry Ottoman Archives were determined and benefited from such sources. Ninety-three archival documents in the different document collections of the Prime Ministry Ottoman Archives were used while the study on the implementation of the regulation was handled.

Keywords: Inhisar-ı Duhan Regulations, Tobbacco, Regiment Company, Ottoman Empire, Regulations

Kaynakça

Alıcı, S. (2010). Tütün Tarımı ve Endüstrisine Serbest Piyasa Uygulamalarının Etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Alan, M. M. (2017). İstanbul'daki Tütün İşçileri ve Reji İdaresi (1883-1925). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Altun, M. (1995). Osmanlı Tütün Tekeli Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül-Menfaa Reji İdaresi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Arnavut, U. (2017). İntikam Gazetesi (1900-1902). *Yüksek Lisans Tezi*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslan, D. (2005). Dünyada ve Türkiye2de Tütün Kontrolünde Yeni Bir Dönem Başladı: Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 14*(1), 19-21.

Autheman, A. (2002). *The Imperial Ottoman Bank*. İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre.

Apak, S. Tayi, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 63-103.

Aygün, N. (2005). *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*. İstanbul: Serander Yayınları.

Balkan, İ. (2011). *Yine Kolcular Döndü Mü? Son Tütüncü Öldü Mü?* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Bozpinar, C. (2021). Reji Şirketi Tarihi Üzerine Bir Kurgu: "Var Olmak" Romanı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 150-156.

Braudel, F. (1993). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizim XV-XVIII Yüzyıllar*. Ankara: Gece Yayınları.

BOA, A.) DVN. MKL. Dosya No: 23, Gömlek No: 29. (27 Mayıs 1883).

BOA, A.)DVN. MKL. Dosya No: 28, Gömlek No: 8. (3 Ocak 1887).

BOA, A.)DVN. MKL. Dosya No: 82, Gömlek No: 7. (26 Ağustos 1886).

BOA, A.) DVN. MKL. Dosya No: 28, Gömlek No: 7. (31 Aralık 1886).

BOA, A.) DVN. MKL. Dosya No: 28, Gömlek No: 3. (19 Ekim 1886).

BOA, A.) MKT. MHM. Dosya No: 448, Gömlek No: 35. (24 Şubat 1873).

BOA, BEO. Dosya No: 4219, Gömlek No: 316355. (4 Ekim 1913).

BOA, BEO. Dosya No: 881, Gömlek No: 66011. (14 Aralık 1896).

BOA, BEO. Dosya No: 3180, Gömlek No: 238498. (11 Kasım 1907).

BOA, BEO. Dosya No: 3285, Gömlek No: 246357. (5 Nisan 1908).

BOA, BEO. Dosya No: 379, Gömlek No: 28387. (1 Nisan 1894).
BOA, BEO. Dosya No: 379, Gömlek No: 28388. (29 Mart 1894).
BOA, BEO. Dosya No: 701, Gömlek No: 52568. (10 Kasım 1895).
BOA, BEO. Dosya No: 236, Gömlek No: 17673. (12 Temmuz 1893).
BOA, DH. İD. Dosya No: 95, Gömlek No: 3. (26 Eylül 1910).
BOA, DH. İD. Dosya No: 95, Gömlek No: 37. (27 Aralık 1911).
BOA, DH. EUM. Dosya No: 3. Şb. 12, Gömlek No: 16. (6 Ekim 1915).
BOA, DH. İ. UM. EK. Dosya No: 51, Gömlek No: 73. (12 Haziran 1919).
BOA, DH. İ. UM. EK. Dosya No: 50, Gömlek No: 78. (23 Nisan 1919).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1381, Gömlek No: 6. (28 Kasım 1886).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1516, Gömlek No: 57. (26 Haziran 1888).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1795, Gömlek No: 53. (25 Aralık 1890).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1366, Gömlek No: 115. (21 Eylül 1886).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 2267, Gömlek No: 35. (8 Kasım 1899).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1489, Gömlek No: 83. (27 Şubat 1888).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1437, Gömlek No: 112. (6 Ağustos 1887).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1435, Gömlek No: 118. (1 Ağustos 1887).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1437, Gömlek No: 86. (17 Ekim 1886).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1440, Gömlek No: 4. (16 Ağustos 1886).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1366, Gömlek No: 115. (21 Eylül 1886).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1496, Gömlek No: 85. (25 Mart 1888).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 2083, Gömlek No: 90. (3 Ağustos 1897).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1937, Gömlek No: 96. (29 Mart 1892).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 722, Gömlek No: 74. (3 Haziran 1903)
BOA, DH. MKT. Dosya No: 2695, Gömlek No: 46. (29 Aralık 1908).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 2069, Gömlek No: 25. (26 Aralık 1894).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1354, Gömlek No: 39.(8 Temmuz 1886).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1400, Gömlek No: 74. (18 Şubat 1887).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1391, Gömlek No: 71. (12 Ocak 1887).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1777, Gömlek No: 131. (3 Kasım 1890)
BOA, DH. MKT. Dosya No: 49, Gömlek No: 23. (27 Mayıs 1893).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 1399, Gömlek No: 39. (13 Şubat 1887).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 2106, Gömlek No: 35. (11 Şubat 1887).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 395, Gömlek No: 48. (10 Temmuz 1895).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 504, Gömlek No: 20. (15 Mayıs 1902).
BOA, DH. MKT. Dosya No: 178, Gömlek No: 3. (5 Aralık 1893).
BOA, DH. MTV. Dosya No: 21, Gömlek No: 73. (15 Şubat 1912).
BOA, DH. MTV. Dosya No: 21, Gömlek No: 14. (2 Kasım 1911).
BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 160, Gömlek No: 1. (27 Kasım 1891).
BOA, DH. HMŞ. Dosya No: 6, Gömlek No: 2. (10 Ocak 1919).
BOA, HR. HMŞ. İŞO. Dosya No: 166, Gömlek No: 31. (10 Şubat 1884).
BOA, HR. İD. Dosya No: 290, Gömlek No: 50. (10 Kasım 1879).
BOA, HR. UHM. Dosya No: 219, Gömlek No: 3. (8 Ekim 1880).
BOA, İ. DH. Dosya No: 1295, Gömlek No: 102149. (2 Aralık 1883).
BOA, İ. DH. Dosya No: 1014, Gömlek No: 80014. (26 Aralık 1886).
BOA, İ. MMS. Dosya No: 70, Gömlek No: 3269. (27 Aralık 1881).
BOA, İ. MMS. Dosya No: 43, Gömlek No: 1755. (11 Mart 1872).
BOA, İ. MMS. Dosya No: 70, Gömlek No: 3269. (27 Aralık 1881).
BOA, İ. MMS. Dosya No: 185, Gömlek No: 10. (21 Mayıs 1914).
BOA, İ. MMS. Dosya No: 50, Gömlek No: 2162. (7 Ekim 1874).
BOA, MV. Dosya No: 179, Gömlek No: 32. (24 Temmuz 1913).

BOA, MV. Dosya No: 235, Gömlek No: 75. (17 Mayıs 1914).
BOA, MV. Dosya No: 165, Gömlek No: 11. (19 Mayıs 1912).
BOA, MV. Dosya No: 51, Gömlek No: 36. (23 Şubat 1890).
BOA, MV. Dosya No: 24, Gömlek No: 72. (5 Ekim 1887).
BOA, MV. Dosya No: 55, Gömlek No: 20. (7 Kasım 1886).
BOA, ŞD. Dosya No: 561, Gömlek No: 23. (3 Ocak 1874).
BOA, ŞD. Dosya No: 562, Gömlek No: 10. (1 Ekim 1874).
BOA, ŞD. Dosya No: 561, Gömlek No: 29. (11 Mart 1874).
BOA, ŞD. Dosya No: 2913, Gömlek No: 57. (18 Mart 1885).
BOA, ŞD. Dosya No: 1341, Gömlek No: 8. (22 Temmuz 1892).
BOA, ŞD. Dosya No: 1919, Gömlek No: 2. (28 Kasım 1894).
BOA, ŞD. Dosya No: 1839, Gömlek No: 14. (23 Şubat 1887).
BOA, ŞD. Dosya No: 564, Gömlek No: 33. (6 Ağustos 1878).
BOA, ŞD. Dosya No: 2138, Gömlek No: 23. (8 Ağustos 1909).
BOA, ŞD. Dosya No: 349, Gömlek No: 25. (27 Eylül 1893).
BOA, ŞD. Dosya No: 2246, Gömlek No: 27. (22 Ekim 1911).
BOA, ŞD. Dosya No: 1357, Gömlek No: 1. (23 Ocak 1906).
BOA, ŞD. Dosya No: 328, Gömlek No: 36. (26 Ocak 1891).
BOA, ŞD. Dosya No: 1386, Gömlek No: 21. (16 Eylül 1890).
BOA, ŞD. Dosya No: 2139, Gömlek No: 1. (27 Haziran 1910).
BOA, ŞD. Dosya No: 2139, Gömlek No: 4. (3 Temmuz 1910).
BOA, ŞD. Dosya No: 2142, Gömlek No: 12. (21 Nisan 1914).
BOA, ŞD. Dosya No: 1367, Gömlek No: 10. (14 Ocak 1912).
BOA, TFR. I. MN. Dosya No: 95, Gömlek No: 9443. (4 Haziran 1906).
BOA, TFR. I. MN. Dosya No: 40, Gömlek No: 3919. (28 Mayıs 1904).
BOA, Y. A. HUS. Dosya No: 175, Gömlek No: 62. (8 Aralık 1883).
BOA, Y. A. RES. Dosya No: 19, Gömlek No: 56. (8 Nisan 1883).
BOA, Y. A. RES. Dosya No: 35, Gömlek No: 27, 1. (3 Ekim 1886).
BOA, Y. EE. Dosya No: 74, Gömlek No: 16. (11 Kasım 1882).
BOA, Y. PRK. ML. Dosya No: 7, Gömlek No: 36. (19 Eylül 1887).
BOA, Y. PRK. UM. Dosya No: 68, Gömlek No: 35. (2 Şubat 1904).

Çelik, B. (2015). Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901-1908). *Belleten Dergisi*, 1003-1038.

Dığıroğlu), P. E. (2014). *Türkiye'nin Can Damarı Devlet-i Osmaniye'nin Borçları ve Islahı.* İstanbul: Taş Mektep Yayınları.

Dığıroğlu, F. (2004). Reji'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki Uygulamları (1884-1914). (M. Ü. Dalı, Dü.) *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*

Dığıroğlu, F. (2007). *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi - Trabzon Reji İdaresi (1883-1914).* İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Dığıroğlu, F. (2014). Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912). *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 227-272.

Dağ, M. (2021). Hemavend Aşireti'nin Tütün Kaçakçılığı İddiaları ve Adana Reji İdaresi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31*(3), 1333-1344.

Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gökdemir, O. (1994). Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi. (D. E. Enstitüsü, Dü.) *Yayımlanmamış Doktora Tezi.*

Gürdamar, E. (2019). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tütün Politikaları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*

Ünal, M. (2014). Tekel'in Hazin Sonu. İ. E. H. Vakıf Mercimek içinde, *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün* (s. 273-328). İstanbul: Tarihçi Kitapevi.

Üzümeri, E. (1954). Türkiye'de Ziraat-Tütün. *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi C. X*, 55-61.

Kıray, E. (1995). *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Borçlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaçor, Z. Kaya, P. H, Aydın, M. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'nda Özelleştirme Faaliyetlerine Örnek Olarak Reji Tütün İdaresi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 18-28.

Karagöz, F. G. (2020). 17. Yüzyılda Mühimme Defterleri ve Ayntab/Antep Şer'iye Sicilleri Örneklerinde Kahvehanelerin Kapatılması ve Tütün Yasaklarının Uygulanması. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 494-554.

Karauğuz, G. (2016). Hititler Dönemi'nde Adana ve Çevresi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme . M. F. Yılmaz Kurt içinde, *Tarihte Adana ve Çukurova I - ilk Çağ'dan Orta Çağ'a Adana ve Çukurova* (s. 137-150). Adana: Akademisyen Kitapevi.

Katok, B. Ç. (2020). Cumhuriyet Dönemi Sigara Tescilleri (1924-1936). *Scıences Studıes Journal*, 2095-2107.

Kaya, G. (2018). Tekel Dönemi ve Sonrasının Tütün Ekicisi Ailelere Etkileri (Adıyaman Merkez Köyleri Örneği). *Social Scıences Studies Journal*, 2271-2280.

Morawitz, C. (1902). *Les Finances de la Turquie*. Harvard: Harvard College Lıbrary.

Nakiboğlu, A. (2011). Osmanlı Maliyesinde Süreklilik ve Değişim: Rüsumat Emaneti. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitütü.

Tekin, F. (1974), *Mali Tekeller ve Türkiye'de Tütün Tekeli*, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Oktar, T. (2007). Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketi'nin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler. E. G. Naskali içinde, *Tütün Kitabı* (s. 44-55). İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Oktay Güvemli, E. Z. (2016). Osmanlı İmparatorluğunda Çift Yanlı Kayıt Yönteminin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bir Sanayi İşletmesinde İlk Kez Uygulaması-Tütün Rejisi Örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 197-223.

Oğuz, Z. (2001). *Osmanlı Devleti'nin Genel Borçları (Düyun-u Umumiye İdaresi)*. Ankara: Gökkuşağı Kitabevi.

Ösen, S. (2015). Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılarıyla Mücadele: Niğde Örneği. *Türkiye Araştırmaları Dergisi*(38), 49-68.

Quataert, D. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direnişi 1881-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıay, E. (2019). II. Meşrutiyt Döneminde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*.

Sarıay, E. (2020). Ankara Vilayetinde Yolsuzluk ve Kaçakçılık Üzerine Bazı Tespitler (1908-1918). *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 411-440.

Thobie, J. (1977). *Interets Et İmperialisme Français Dans I'Empire Ottoman (1895-1914)*. Paris: Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale.

Varlık, B. (1976). *19. Yüzyılda Emperyalizmin Batı Anadolu'da Yayılması*. Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları.

Varol, Ö. (2007). II. Abdülhamit Döneminde Düyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşu ve İşleyişi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Yılgür, E. (2003). *Roman Tütün İşçileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yılmaz, F. (2003). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Yardımcı, E. (2017). Osmanlı Tütün Çıkmazı: Reji'ye Karşı Toplumsal Muhalefet (1883-1925). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Young, G. (1906). *Corps de Droit Ottoman C. V*. London: Oxford At The Clarendon Press.

Yurtoğlu, N. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tütün Tekeli ve Sigara Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi (1923-1950). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 5*(17), 81-116.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %100 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are %100 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.